

Передмова

Хто такий письменник у світі, де читачів стає дедалі менше? Володар дум? Той, хто має хист розважати співвітчизників, переповідаючи їм різні наративи? Чи жалюгідна особа, яка хоче накинути людству плоди своєї не завжди продуктивної самореалізації?

Що таке книжка? Поривання людини щось сказати світові? Продукт індустрії розваг? Чи продукт вивільнених особистих комплексів літератора? І чи існують книжки, здатні помітно вплинути на читача, дати йому нові орієнтири? І чи творяться такі сьогодні?

Що таке ідеальний художній твір – роман, повість, оповідання, і чи існує такий? Це — текст, досконалий композиційно, чи текст, який резонує з особистим досвідом читача? Цієї теми я вже торкалася в оповіданні «Книгарня ШОК», де читача шокує не роман як такий, а те, що його пише нібито його давній друг.

Сьогодні суспільство майже не помічає письменника. Та й письменники здебільшого воліють не помічати того, що перебуває за межами їхньої спільноти. Більшість літераторів молодшого та середнього покоління перебувають у межах власного світу, де їм затишно, бо лише там вони й мають відчуття власної значущості. Тому й твори, в яких вони звертаються до теми «літератор і суспільство», будуються навколо стосунків письменників між собою, містять натяки на конкретні особистості, а місцем дії цих творів стають письменницькі зібрання з відповідною субкультурою в період після розвалу СРСР.

Але ж письменники змушені будувати стосунки з людьми, далекими від літератури. Письменники існують у світі, де не читають книжок, або читають їх зовсім не так, як хочуть письменники, які їх написали. І цей світ кричить і проситься, щоби письменники відобразили його згідно зі своїм досвідом і згідно зі своїм баченням. Все одно найкращі наші твори приходять не з нашого досвіду, а з нашого несвідомого. І тому відповідь на питання, чому ви написали саме це, а не щось інше, ніколи не задовольнить тих, хто наважився спитати.

Так само як не існує задовільної теми на улюблене питання західних журналістів: що таке бути письменником у країні Східної Європи? Відповідь на це питання вислизає зі сфери конкретного, летить у сферу хаосу. Мабуть, кожен письменник має свою відповідь на це питання, узагальнень нема.

Письменницькі замальовки

Материнська мова

Необхідний етап справжнього дорослішання — символічне вбивство батьків. Хоч би які вони були адекватні в ролі батьків, але на якомусь етапі їх треба перевести із батьків у друзі. Треба спершу повністю позбутися батьківського й материнського спадку, а потім узяти з нього лише те, що підходить особисто нам. Іноді питання позбутися спадку батьків — то питання психічного здоров'я, питання виживання. Бо «нерозібраний» і не структурований батьківський, а ще частіше, материнський спадок може затягти в безодню, позбавити життя, або принаймні, позбавити особистість її унікальної суб'єктивності. Жити без своєї унікальності — то жити без життя.

Я неодноразово чую: як це ти, кієвська дівочка, так налаштувалася на українську хвилю? Я так думаю, причин багато. Зрештою, в київському повітрі завжди носились українські флюїди. Але то зовнішня причина. А внутрішні причини наших вчинків і нашої поведінки завжди сильніші за зовнішні, хоча не всі мають мужність визнати це.

Моя мати була й лишається найбільш значущою особою мого життя. Вона вже давно залишила цей світ, а я й досі іноді безглуздо намагаюся щось довести їй, щоправда, ці напади напруженого спілкування з небіжчицею стають чимраз рідшими.

Моя мати завжди була натхненною русисткою. Ненависті до української культури в неї не було, вона навіть віддала мене до української школи. Але нестримна любов до російської була могутнім джерелом із глибин її єства, і на те не було ради. Одного дня я почала ловити себе на тому, що говорю винятково її словами, цитую російських письменників і поетів так, як робила вона, просто не можу висловити жодної думки без допомоги Грибоедова, Лермонтова, Тютчева і, звичайно ж, без нього, без Пушкіна. Вона читала їх мені вголос, гойдаючи в колисці, носячи мене на руках по тісній кімнатці довоєнного квартирного будинку на розі Павлівської й Тургенєвської, від чого в мене шумить у голові й досі. Вона не змушувала мене вчити їхні поезії напам'ять, але російські генії увійшли в мою плоть і кров самі, і я їх не вижену із себе, поки жива.

Перейти на українську, кликати на допомогу українських поетів, яких я читала сама, шукаючи самотній куток у паскудній однокімнатній квартирі над Лук'янівським ринком, був мій спосіб шукати себе, а не погоджуватися на той проект мене, який свідомо чи несвідомо розробляла вона. Бо материнська мова, оспівана в піснях і баладах, у моєму випадку була мовою нівеляції моєї особистості (мене дуже хотіли бачити тургенєвською барішнею). А мова освіти стала для мене не мовою навернення до національного коріння, як про це прийнято говорити зараз, бо я ж не знала нікого зі своїх кровних родичів, хто вимовив би по-українському більше трьох речень поспіль, а стала захистом від материнської мови.

Я пишу по-українському, хоча половина моїх читачів із кола моїх знайомих прямо кажуть мені, як це штучно, що мої книжки добрі, а були би зовсім чудові, якби я писала їх «материнською мовою». А я й досі чи не в кожній фразі змагаюся зі слівцями моєї матері, тож іноді витрачаю чимало часу, щоб відшукати інші їм на

заміну. Якби я писала російською, це було б неможливо, і вона перемогла би мене в мові. Українська захистила мене від повної експансії моєї матері на всі мої території, чого вона завжди прагла і вважала підлістю, якщо її в цих прагненнях намагались обмежити. Адже вона бажала мені винятково добра! Від її добра я стала хотіти зла. Одна з найефектніших наших сварок на кухні стала, коли вона, щиро бажаючи добра моїй печінці не давала мені їсти, намагаючись вирвати з моїх рук пакетик кетчупу, яким я примудрилася вистрілити їй просто в обличчя! Це змусило її втертися й зачитувати Тараса Григоровича про те, що хто матір зневажає, того Бог карає. Чомусь ніхто з великих російських літераторів не поквапився їй допомогти. На що я відповіла їй, що Бог мене каратиме за те, що я виявилася боягузкою та не дослухалася до поетичного слова в російській ієрархії другорядного, але шанованого нею росіянина:

*Со двора пойду, куда путь лежит,
А жить стану там, где уж Бог велит!*

Я й досі в кожній фразі своїх текстів борюся з материнською мовою. І не тому, що кепсько опанувала мову освіти. А тому, що матінка Росія є дуже сильною. Якщо її не любиш, то ненавидиш. Значить, символічного вбивства, яке мирить особистість із переможеним тираном, іще не відбулося. Воно триває.

Сусідки

- А ти знаєш, Тома з третього поверху, вона письменниця.
- Та, що живе з мамою і з сином?
- Ага. Та, що в'їхала за обміном з Бугаями.

— Письменниця, то й письменниця. Я книжок не читаю.

— Та я також. Треба було би ті книги комусь віддати, бо стільки пилу від них.

— Та ото ж. Колись ми їх купували, бо було модно.

— А тепер не модно.

— А звідки ти знаєш, що вона письменниця?

— А її по телевізору показували.

— Правда? — цього разу сусідка висловила значно більше зацікавлення до того, що їй повідомила співрозмовниця на лавочці перед п'ятиповерхівкою, яка потопала в літній зелені, над якою кружляли ластівки.

— В новинах.

— І про що вона говорила?

— Про якийсь будинок, щоб не руйнували. І підписали її ім'я і прізвище, мовляв Тамара, як її, письменниця.

— То, може, то була не вона?

— Вона! Вона!

— Вона! — озвався дурник Мотя, інвалід, який тиняється двором, відтоді, як стоїть оця п'ятиповерхівка, іноді підсідає погомоніти із сусідками, які до нього звикли. — Вона в телевізорі була в тих самих джинсах, у яких завжди ходить.

— Так просто людей по телевізору не покажуть, — підсумувала одна з сусідок.

— Іноді і просто людей покажуть, — не погодився Мотя. — Коли в сімнадцятому номері була пожежа, показували просто людей, і наших знайомих, до речі! Забули?

І саме тут повз лавицю ішла Віра Тихонівна, мати письменниці Тамари. Ця жінка з тавром вічної втоми на обличчі рідко лишалася погомоніти із сусідками, а коли її раніше намагалися втягти у сусідське спілкування, вона відповідала односкладово: так, ні. І

сусідки так і не довідалися, куди зник чоловік Віри Тихонівни, адже похорону на подвір'ї так і не було. А як людину не ховали, як сусіди не провели в останню путь, то значить, вона десь жива. Та й Тамарчин також кудись подівся, і вже давно. Коли ще синок Тамари був невеличкий, з нього можна було отримати якісь дані, а тепер що? Вже старшокласник, такі не балакають із сусідками.

— А ми вашу Тамарочку по телевізору бачили, — озвалася до Віри Тихонівни та сусідка, яка, власне, Тамарки-письменниці не бачила, лише щойно почула про це від іншої.

— Та не гукай Віру Тихонівну, в неї немає часу з нами балакати, — знаючи небажання сусідки з третього поверху ділитися своїм життям у подвір'ї, зауважила друга чи то перша, ми вже давно збилися, де яка.

Віра Тихонівна щось буркнула під ніс, так, було, велике діло, всіх у нашому місті бодай раз показували по телевізору.

— Мене не показували, — засміявся, вишкіряючи зуби, дурник Мотя.

— Та й нас із сусідкою не показували, — озвалися жінки, — просто людей не показують! А вона у вас, виходить, письменниця!

І тут Віра Тихонівна несподівано заговорила.

— Та отаке лихо! Письменниця! Це ж найгірша професія на світі!

— А чому, чому? — хором спитали сусідки.

— Бо я, наприклад, сорок років пропрацювала у заводському КБ. Тяжко працювала, на роботі не було часу чаю випити. Але я знала: вихідні — мої. Після роботи прийшла — клопочусь домашніми справами. А тут у неї весь час якісь думки! В неї і робочий день, і робоча ніч! Я їй кажу: Тамаро, треба піти до школи до малого на батьківські збори, дзвонили з батьківського комітету. А вона мені каже: не піду, в мене натхнення! Пропаде, я не допишу повісті.

— Отак і каже?

— Отак і каже! Та що ті батьківські збори? Вона на похорон до своєї тітки, моєї старшої сестри не пішла, бо їй добре писалося!

— То вже зовсім! Останньої шани не віддати родичці!

— А іноді їй не пишеться. Тоді ще гірше! Тоді, виходить, я в тому винна, бо я з нею розмовляю, не даю їй зосередитися! А з ким же мені розмовляти, як не з єдиною дочкою?

— І отаке вона каже матері? — спитала сусідка.

— І ото тоді у вас в хаті буває так... шумно, — спитала інша сусідка, яка також живе на третьому поверсі, лише в іншому під'їзді, і стіна її мешкання спільна з мешканням Віри Тихонівни й письменниці Тамари.

— Та ото ж! Я розумію, в неї нелегка доля! Але якби не те прокляте ремесло, іще якоесь можна було б! А так у неї весь час якісь речі в голові! А мати помри! Не лїзь! Не втручайся! Вона або пише, або обдумує, що їй писати! По-іншому не буває!

Сусідки співчутливо зітхнули. Справді лихо. А з виду приємна жіночка, завжди вітається. Може, тому її й чоловік покинув? Саме час спитати. Але обоє, не змовляючись, вирішили не сипати солі на рану. Зате дурник Мотя поставив несподіване питання:

— А ви читали те, що вона пише?

Віра Тихонівна змінила тон.

— Читала! Звичайно, читала. Поки не надрукує, вона мені не дає. А, коли вийде книжка, я перша читачка!

— І вам подобається, що вона пише?

— Дуже подобається! Я читала й інших письменників, вони іноді до нас у гості приходять, книжки дарують, але всі інші — то графомани! А Тамара пише так, що, поки не прочитаєш, відірватися не можна! Ви знаєте, про що вона написала свою останню книжку? Вона написала про...

Це сусідкам уже було не цікаво, і вони вмить перебили письменницьку матір:

— А ви вже встановили лічильник на воду, Віро Тихонівно? Бо ж стільки платити за ту воду!

— Та ото ж бо! А після Нового року буде ще дорожче. Мають нас за плательщиків, а не за людей. А про це Тамарочка не напише?

Прототипи

Коли знайомі стають бодай трохи відомими, це завжди будить у естві людей ординарних вир суперечливих відчуттів. З одного боку, це однозначно піднімає вартість їх, людей, про яких нема нічого в Інтернеті, хіба що вони стануть активними блогерами.

Блогеркою Михайлівні ставати було запізно, вона навіть не зовсім розуміла, що це таке. Але вона пишалася своїм знайомством із людьми, про яких в Інтернеті її десятирічний онук міг нарити по кілька тисяч позицій. І все ж як добре, що в цьому світі ще є не лише Інтернет!

Михайлівна завжди витягала своїх подруг на виставки знайомих художників. Так, це ще не Репін, і його картини в Національному музеї не висять. Але все одно, в нього вже шоста виставка по Україні, четверта в Києві! А в тебе скільки було виставок твоїх картин? Ото ж бо й воно!

Одного разу галерейниця почала розповідати відвідувачкам про особливості стилю художника, та Михайлівна відразу перебила її:

— Облиште, дівчино, ви мені розповідатимете про його стиль? Та я його власними руками на горщик садовила!

А одного разу невтомна Михайлівна, горда своєю причетністю до видатних людей, потягла свою сусідку

й подругу на захист дисертації з хімії учня свого покійного чоловіка. Докторської, до речі. Жінки сиділи в останньому ряду університетського амфітеатру, і Михайлівна показувала подрузі журнали зі статтями дисертанта, що їх він дарував її чоловікові.

— Ось підпис, дивись! Стаття в науковому віснику Академії наук! Зараз він, бачиш, який показний? А то ж було таке, що й не було на що глянути! По п'ять чашок чаю випивав у нашому домі з моїм варенням!

А тут іще дочка подруги юності стала письменницею. Поки та давня подруга була жива, вона дарувала Михайлівні книжки дочки, що їх та гордо показувала своїм іншим подругам:

— Скільки я тій родині допомагала в житті! Скільки грошей я їм позичала! Скільки я ночей не спала через ту дитину, коли вона закінчувала школу! Я її на випускний вечір водила до своєї перукарки! А вона мені спасибі не сказала! Мало того! Всім розповідала, що зачіска була кепська! А тепер вона письменниця! Про любов пише! Книжки видає!

Коли мати невдячної письменниці померла, її книжки перестали надходити до Михайлівни. Але меседж, який направлено у безладному світі з належною енергетикою, неодмінно знайде потрібного адресата. Михайлівна купила книжку знайомої письменниці на книжковому базарі, куди поїхала по підручники для онука, поки той сидів в Інтернеті. Блукаючи між рядів у пошуках контурних мап і посібника з природознавства, вона побачила знайоме прізвище на книзі, виставленій як новинка на металевому постаменті. І придбала книгу.

Добре, коли наші знайомі стають відомими людьми. Але це з одного боку. А з іншого — це може бути вельми травматично. Особливо, якщо наші знайомі стають письменниками.

Знайома письменниця написала збірку оповідань про київських міщан і міщанок. Написала хвацько,

зухвало, весело. Михайлівна щиро сміялася над тими оповіданнями, поки на сторінках книги знайомої письменниці не зустріла діалог:

— Ти чула, Льолин син став членом-кореспондентом НАН?

— А я ж його на горщик садовила оцими от руками! Вчасно не підхопиш — брудні штанці!

— Так, тоді памперсів іще не було.

— А чи допоможуть памперси, якщо хлопчик до шести років не навчився проситися в туалет?

Михайлівна стала судомно гортати книжку знайомої письменниці. Вона ніяк не могла прийняти вірне рішення: чи викинути цю книжку на сміття, чи дати її почитати подругам, мовляв, яка негідниця! Найбільше обурювало те, що київську міщанку, яка нахваляється, що садовила на горщик мало не всіх київських знаменитостей, було зображено скоцюрбленою, згорбленою. А Михайлівна ж завжди тримається прямо! Так, вона полюбляє повторювати, що оце іронічне покоління, яке не вміє рости своїх дітей, лише зуміло одягти на них памперси й посадити їх за комп'ютери, вона завжди тягла на своєму горбі. Але ж не робити її горбатою! Це ж книга! Це може стати вічністю! Ніхто не знає, хто переживе нас, а хто ні, полюбляв повторювати її покійний чоловік.

Отже, Михайлівна довго думала, чи викинути книжку дочки подруги юності, чи навпаки, показувати її всім зі своїми слухними читацькими коментарями. Вибрала друге. Зрештою, подруги можуть самі надибати цю книжку, як надибала її вона.

Як не дивно, подруги Михайлівни були на боці письменниці, а не натхненниці її творів.

— Молодець! Так дотепно! Всі її герої, як живі! Так, і ми серед них є, але що поробиш? Із пісні слова не викинеш!

— Вона давала всім поспіль, щоби стати письменницею, — шипіла Михайлівна, — і критикам, які її хвалять, і видавцям, які її видають!

— Що давала? — не розуміли подруги, — а-а-а! І ти свічку тримала?

— А вона мені сама розповідала! — Михайлівна розповіла, що років п'ятнадцять тому письменниця справді мала необережність відкритися материній подрузі, що в неї роман із відомим київським літератором.

— Романи можуть бути в усіх, — захищали письменницю читачки, виявляючи рідкісну для свого покоління широту поглядів, — як писати книги без романів?

— Це ж не на горщик садовити!

— Вона з усіма поспіль! — не заспокоювалась Михайлівна, — хіба без цього в Києві можна кудись пробитися? А я ж їй зачіску на випускний вечір зорганізувала! Така скромна дівчина була, коли школу закінчувала! На високих підборах не трималась, постійно спотикалася. У її матері не було грошей на добрі черевички, я їй позичила свої. Не нові, але дуже добрі.

— Про це в одному з її оповідань також є, читала її оповідання «Бідна родичка»? Ти ж мабуть, їй ті черевички і ту зачіску за кожної нагоди згадувала! — сміялися подруги суворої Михайлівни.

Як відомо, Київ — то велике село. Серед тих, кому Михайлівна давала почитати нову книжку дочки свої покійної подруги, звичайно ж, були добрі знайомі письменниці, які зателефонували їй і розповіли авторці про особистісну реакцію уважної читачки на її тексти.

— Це художній твір, а не документалістика, — відповіла письменниця, — але ви мене дуже потішили! Дякую! Я маю сюжети для подальших книжок!

І ті, хто зателефонували письменниці, обіцяли тримати її в курсі. Бодай трохи допомагати письмен-

никам писати книжки — це вже ставати співавторами великої київської книги, яку пишемо ми всі.

Про Бога та його відсутність

За столиком у кав'ярні дві письменниці, а на столику між ними — книга, яку перекладено з французької, яку, як свідчить анотація, перекладено багатьма мовами світу. Це — листування двох відомих французьких літераторів про все і ні про що.

«Їхнє листування розхристане й недисципліноване. Втім, інтелектуальний загал усього світу цитує їхню розхристаність. На початку своїх листів вони збираються обговорити якусь тему, але асоціативні ряди заводять їх не туди, куди вони збиралися йти попервах. Але це не має для них великого значення. Обом важливіше не що сказати, а як сказати. Обом важливіше не висловити думку, а шокувати адресата форматом її висловлювання. Адресата й інших читачів. І така настанова видатних інтелектуалів сучасності мобілізує читачів шукати у власних головах несподівані думки, а в культурному просторі — креативні формати їхньої подачі», написала одна з цих жінок за столиком у матеріалі про цю книжку для видання, яке платить жалюгідні гонорари за плоди захмарних польотів розкутої думки.

Дві подруги-літераторки в кав'ярні за столиком, на якому лежить ця книжка між двома філіжанками кави, також розмовляють про все і про ніщо. Про Бога та про його відсутність. Про секс і про його неадекватність. Про гроші та їхній брак. Про війну і про порятунок від неї. Про добрі книжки, що пишуть вони і ще, може, дві-три особи в усьому світі. Про кепські книжки, що їх пишуть усі інші. І вони мають від тої розмови чи не більшу повноту життя на цій землі тут і зараз, ніж

аби вони мали повною мірою все те, чого їм бракує, зокрема солідні гроші й вагому славу згаданих вище французьких літераторів.

До речі, з чоловіками-письменниками в жодної з них таких розмов ніколи не виходить. Ні за кавою, ні за вином, ні в ліжку. З ними не цікаво, каже одна з жінок. Так, бо вони ніколи не бувають друзями в духовному сенсі, каже інша. Вони навіть скоріше питають, чи потрібні гроші. Але завжди переб'ють, коли заговориш про святе. Так, неодмінно питає, як здоров'я чи коли виходить нова книжка, саме тоді коли ти йому про вічне. А це гірше, ніж перебити... сама розумієш, що. Із цим у них також проблеми, каже перша. Не кажи, каже друга, це від них іноді можна отримати. Або гроші. А от духовне спілкування з ними справді більш ніж проблематичне.

Письменниці замовляють по другій каві та по п'ятдесят грамів. До кав'ярні заходить письменник Т. Жінки затуляють обличчя, одна — книгою французьких інтелектуалів, інша робить із шалика татарську чадру. Бо Т. заплатить за їхню каву і коньяк, але зіпсує розмову. От він усівся спиною до них, став поважно читати меню, ніби вперше тут. Він на когось чекає. О горе! До нього суне поет Р. Ото справжнє лихо! Може, анулювати другу каву і втекти? Та ні, їм уже несуть.

Минулого разу Р. їм кричав:

— То як воно виходить? Ми вас звеличуємо у поемах, а ви тільки і вмієте писати у своїх опусах про наше колоче волосся на наших пивних черевах?

Жінки марно пояснювали поетові Р., що звеличували жінок у поемах поети давніх часів, а сучасні автори, незалежно від статі, наповнюють свої тексти натуралістичною тілесністю без будь-яких натяків на духовні пошуки. А духовні пошуки існують лише в розмовах жінок-письменниць.

Цього разу поет Р., підійшовши до столика знайомих жінок, відразу побачив на столі книгу двох французів і

замість привітання вигукнув: «О! Дівчата читають цих двох підерів!» Хоча визнані французькі інтелектуали є так само визнаними натуралами.

— А що іще читати двом лесбійкам? — виключно відповідала одна з жінок і кинулася поправляти іншій шалика на шиї з тою ніжністю, з якою жінка зчищає порошинки з чоловічих лацканів. І сталося неймовірне: Р. і Т. облишили колег-жінок і повернулися до свого столика.

— А ми в якомусь сенсі й справді такі...

Так, давно минули ті часи, коли, тільки-но на обрії з'являвся знайомий чоловік, як жінки припиняли натхненну розмову, бігли до нього заради розмови тупої, банальної, передбаченої наперед до єдиного слова. А зараз їхня розмова довго не поновлювалась, хоча чоловіки пішли. Але золотистий коньяк зробив свою справу, і їхні язики знову розв'язалися. І не для тем, які традиційно вважаються жіночими, а для прориву до великої істини. І байдуже, що діалоги двох письменниць про Бога та його відсутність ніколи не відіб'ються на матеріальних носіях і не стануть текстами. Енергія їхніх діалогів так само трохи рятує світ від темряви вічних проваль, як і листування всесвітньовідомих французів.